

Většina dětí zmizela

Polský stát po válce nevyvinul dostatečné úsilí, aby vypátral a zachránil děti unesené nacisty

KATARZYNA KACZOROWSKA

Tento příběh je ostudou i výčitkou svědomí. Ostudou proto, že organizátoři únosů dětí, zbavování je národnosti a identity a vraždění těch, které nesplňovaly požadavky na árijskou rasu, nesli za své zločiny pouze malou trestní odpovědnost. A výčitkou proto, že polský stát a mezinárodní organizace, jako je Červený kříž, se o polské děti unesené nacisty dostatečně důrazně nehlásily. Ty z nich, kterým se podařilo zjistit pravdu o svém původu nebo které se po válce vrátily do Polska, se nedožily toho, že by je německé úřady uznaly za oběti války. Stále čekají na usnesení Spolkového sněmu, které by otevřelo cestu alespoň k tak zásadní věci, jakou je přiznání statusu obětí zločinů genocidy a etnických čistek. A také na pouhá tři slova: „*Prosíme o odpuštění.*“

 Poválečná historie polských dětí unesených nacistickým Německem se dělí na dvě období. První spadá do doby po skončení války. Cílem druhého je obnovit vzpomínku na dramata, která byla z různých důvodů zapomenuta. Němci se o této historii začali dozvídat až na začátku druhého desetiletí

21. století, zatímco Poláci ji znovu objevili na jeho konci.

Jednou z klíčových postav první fáze příběhů unesených polských dětí byl Roman Hrabar (1909–1996), právník a zmocněnec polské vlády pro jejich vydání. Svou funkci zastával od března 1947 do srpna 1950, později pracoval v Hlavní komisi

pro vyšetřování nacistických zločinů v Polsku.¹ V této době se také konal takzvaný VIII. následný norimberský proces, kdy na lavici obžalovaných mimo jiné zasedli zástupci spolku Lebensborn, který se podílel na germanizaci polských dětí. Je to i doba, kdy se do Polska vrátilo asi třicet tisíc těchto dětí. Do ní spadají i spektakulární případy, které byly zveřejněny v tehdejší tisku, jako například nalezení dvou dcer poznaňského lékaře Franciszka Witaszeka – Alodie a Darie – v listopadu a prosinci 1947, tedy pouhých devět měsíců po zahájení Hrabarovy činnosti. Dr. Witaszeka, člena odboje, zavraždili Němci. V souladu se zvrácenou strategií nacistů, kteří vydávali děti zabitých členů protinacistického podzemí k poněmčení, byly jeho dcery v roce 1943 rodině odebrány a převezeny do kláštera (odkud byly polské řádové sestry vysídleny) v městě Kalisz. V tomto středisku Lebensbornu byla jejich příjmení změněna z Witaszek na Wittke. Alodia se stala Alicí a Daria Dorou. První byla předána rodině žijící v Německu, druhá poslána do Rakouska.²

1 Komise vznikla v roce 1945 pod názvem Hlavní komise pro vyšetřování německých zločinů v Polsku (Główna Komisja Badania Zbrodni Niemieckich w Polsce), v letech 1949–1984 nesla název Hlavní komise pro vyšetřování nacistických zločinů v Polsku (Główna Komisja Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce), v letech 1984–1991 Hlavní komise pro vyšetřování nacistických zločinů v Polsku – Ústav národní paměti (Główna Komisja Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce – Instytut Pamięci Narodowej) a v letech 1991–1999 Hlavní komise pro vyšetřování zločinů proti polskému národu – Ústav národní paměti (Główna Komisja Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu – Instytut Pamięci Narodowej), od roku 1998 pak Ústav národní paměti – Komise pro stíhání zločinů proti polskému národu (Instytut Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu). SIEROCIŃSKA, Magdalena: *Oddziałowa Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Poznaniu – zarys działalności i jej zadania*, viz <https://ipn.gov.pl/pl/archiw/dzialalnosc-naukowa-i-publikacje-internetowe/32846,Magdalena-Sierocinska-Oddzialowa-Komisja-Scigania-Zbrodni-przeciwko-Narodowi-Pol.html> (citováno k 5. 5. 2023).

2 Blíže k tomuto případu viz studie Anny Malinowské „Dobrá krev“. Lebensborn a krádež „rasově cenných“ dětí v Polsku v tomto čísle revue *Paměť a dějiny*.

Při pátrání po osudech polských dětí unesených nacisty sehrál klíčovou roli právník Roman Hrabar. Snímek z roku 1985 ho zachycuje při přebírání Řádu úsměvu (Order Uśmiechu). Ten v Polsku uděluje dětská porota dospělým, kteří se zasloužili o lepší život dětí. (foto: PAP / Andrzej Rybczyński)

PÁTRÁNÍ ZAČALO VE SLEZSKU

Roman Hrabar se po válce ocitl v Katowicích a začal pracovat na vojvodském úřadě, kde měl mimo jiné za úkol vytvořit systém toku informací pro ty, kteří hledali členy rodin ztracené ve válečné vřavě. Tak se dostal k případům pohřešovaných dětí, když původně hledal děti deportované ze Slezska. Postupně mu začalo být zřejmé, že Němci unášeli děti jak z území začleněných do Velkoněmecké říše, tedy ze Slezska, Velkopolska nebo z Lodže, která se stala centrem jejich aktivit v této oblasti, tak z Generálního gouvěrnementu. Nakonec vedl tým, který měl zjistit rozsah únosů a získat zpět co nejvíc dětí. Zde se ale objevil první problém. Historici se dosud opírají pouze o odhady

rozsahu „arizace dětí“ z okupovaných území. Hrabar a jeho kolegové si byli jisti, že nacisté deportovali z Polska nejméně 200 000 chlapců a dívek. Dnes se hovoří nejméně o 50 000 dětí, ale skutečný počet nelze určit. A to nejen proto, že Němci na konci války a těsně po ní ve střediscích, kde byli malí Poláci umístěni, než byli předáni německým rodinám, měnili jejich totožnost, falšovali jejich rodné listy nebo ničili dokumentaci. Doklady zanechané nacisty ničili i Spojenci, kteří si zřejmě neuvědomovali důležitost těchto důkazů nebo ignorovali tak zdánlivě bezvýznamnou věc, jakou je změna identity dětí.

Polští historici odhadují, že Poláci tvořili až 70 procent do té doby identifikovaných unesených dětí. Pouze 15 až 20 procent z nich se vrátilo zpět

do Polska. To je asi 33 000 chlapců a dívek, z toho 20 000 ze sovětské zóny v Německu, 11 000 ze západních zón a asi 2 000 z Rakouska. Pokud přijmeme horní hranici počtu dětí deportovaných za účelem germanizace, tj. 200 000, pak 170 000 z nich se do Polska už nevrátilo. Tyto údaje však nelze považovat za průkazné, protože za prvé bylo pátrání po dětech přerušeno a za druhé po celá desetiletí po válce chyběla vůle i finanční prostředky k tomu, aby se provedl alespoň výzkum s cílem posoudit skutečný rozsah nacistické germanizační kampaně.

Další otázkou je činnost Romana Hrabara, vyžadující podrobný popis, a okolnosti jeho odvolání z Německa a rozbor jeho záznamů, které si s sebou přivezl a které jsou dnes uloženy

v Archivu nových spisů (Archiwum Akt Nowych) a v digitalizované verzi v Ústavu paměti národa (Instytut Pamięci Narodowej).

SMĚR: NĚMECKO

Na jaře 1947 Roman Hrabar s malým týmem pro vymáhání vydání unesených dětí odjel jako vládní zmocněnec do Heidelbergu, sídla UNRRA (United Nations Relief and Rehabilitation Administration) v americké okupační zóně Německa. Jako Senior Child Research Officer v barvách Polského červeného kříže se mohl spolehnout na pomoc své dobré známé Eileen Blackleyové, přítelkyně Eleonory Rooseveltové, manželky amerického prezidenta. A na spolupráci s Dr. Edmundem Schwenkem, jedním z prokurátorů připravujících takzvaný VIII. následný norimberský proces, v němž bylo čtrnáct vysoce postavených příslušníků SS a civilních úředníků obviněno z podílu na únosech dětí z území okupovaných třetí říší, a to nejen polských, ale i dalších.

Hrabar a jeho lidé započali svou práci v Regensburgu, kde E. Blackleyová našla dokumentaci týkající se čtyř tisíc unesených slezských dětí. První z nich se začaly domů vracet koncem jara 1947, kdy transporty s nimi dorazily do Katovic. Úspěchem byl návrat pětadvaceti dětí ze zařízení Schloss Hubertus v bavorském Oberlauringenu. Navzdory zdání to vůbec neznamenalo zlepšení situace dalších malých repatriantů vracejících se do Polska. Mnoho z nich se dostalo do programu germanizace v raném věku, někteří ze sirotčinců, bez jakýchkoli znalostí o svém původu, rodině nebo příbuzných. Většina z nich neuměla polsky a musela se tuto řeč znovu učit, často mluvili s tvrdým přízvukem. Děti, které byly odebrány svým příbuzným či osiřely a prošly středisky, kde byly připravovány na germanizaci, byly svědky brutality svých „vychovatelů“ a často i vražd, další trauma pak utrpěly po návratu kvůli odmítání ze strany svých vrstevníků, kteří

První den soudu s představiteli Hlavního rasového a osidlovacího úřadu SS u norimberského tribunálu, 20. října 1947 (foto: Wikimedia Commons / National Archives and Records Administration, College Park)

je nenáviděli, protože je spojovali se zločiny německých okupačních vojsk.

V létě 1947, tedy po prvních úspěších Hrabarova týmu, se Američané rozhodli zrušit oddělení UNRRA pro vyhledávání dětí. Politická situace se vyhroutil. Bylo jasné, že už neexistují žádní spojenci, došlo k tvrdému rozdělení nejen Evropy na dva bloky, které spolu politicky, ekonomicky a ideologicky soupeřily. Železná opona se stala skutečností. Hrabar měl neuvěřitelné štěstí, že se seznámil se zmiňovanou Eileen Blackleyovou, které přišla na pomoc mimo jiné Eleonora Rooseveltová. Ředitel UNRRA Fiorello La Guardia pak prodloužil činnost oddělení pro vyhledávání dětí o rok. Hrabar, kterému se tedy podařilo dosáhnout dohody s Američany, nemohl počítat s takovým porozuměním v anglické okupační zóně, ale jeho spolupráce s Francouzi byla vynikající.

Za úspěch jeho týmu je třeba považovat nalezení unesených dětí Aliny

Antczakové, Barbary Mikolajczykové a Sławomira Grodomského-Paczesného, jejichž svědectví během VIII. následného norimberského procesu (probíhal od 20. října 1947 do 10. března 1948) bylo pro vynesení rozsudku důležité. Na lavici obžalovaných tehdy seděli členové hitlerovských organizací zabývajících se nacistickými rasovými programy, v čele s Hlavním rasovým a osidlovacím úřadem SS (Rasse- und Siedlungshauptamt, RuSHA). Byli mezi nimi nejen významní představitelé RuSHA, ale také příslušníci úřadu Říšského komisaře pro upevnění německví (Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums, RKFDV, vedný Heinrichem Himmlerem), Hlavního úřadu SS - Střediska na podporu etnických Němců (SS-Hauptamt Volksdeutsche Mittelstelle, VoMi) a spolku Lebensborn. Výsledkem procesu byly vysoké tresty odnětí svobody, pracovníci Lebensbornu však byli obžaloby zproštěni. Podle názoru současných historiků se jim

podarilo přesvědčit americké soudce, že Lebensborn pomáhal matkám samoživitelkám a zachraňoval děti během války.

HRABAROVA SKŘÍŇ

V lednu 1948 byl v Esslingenu zřízen orgán hlavního zastoupení Polského červeného kříže v Německu – referát pro navrácení dětí. Ve stejném městě existovalo ústřední oddělení pro pátrání po dětech pro Německo v rámci Mezinárodní pátrací služby (International Tracing Service, ITS) a centrální kartotéka hledaných, nalezených a repatriovaných dětí, kterou vedla OSN. Výběr místa byl proto logický. Roman Hrabar měl již pověst odborníka na vyhledávání unesených dětí, a tak bylo rozhodnuto, že jeho mise vládního zmocněnce bude spojena s prací Polského červeného kříže. Rozhodnutí bylo odůvodněno potřebou ukončit dvoukolejnost při vedení žaloby na vydání dětí. Tak se v březnu 1948 stal Hrabar členem hlavního zastoupení Polského červeného kříže v Německu a vedoucím oddělení pro vymáhání vydání dětí. Dne 22. července odjel se svým zástupcem Wiktořem Pietruszkou na čtyři měsíce do Polska na konferenci, aniž tušil, že se nikdy nevrátí k úkolu, který už rok a půl plnil.

A v tomto okamžiku se začaly dít věci, které dodnes nebyly plně vysvětleny. Proč byl Hrabar stažen do Polska? Nebo spíše proč se nakonec nevrátil do Německa, aby pokračoval v práci, kterou započal v roce 1947? Ve zprávě z 31. prosince 1948 generální delegát Polského červeného kříže pro Německo napsal: „V červenci a srpnu nastaly okolnosti, které dočasně zastavily návrat Pietruszky a Hrabara z Polska do Německa, aniž by bylo uvedeno, o jaké okolnosti se jednalo.“ Zástupce Polského červeného kříže zároveň začátkem prosince zaslal

Ministerstvu práce a sociálních věcí dopis, v němž informoval, že Mezinárodní organizace pro uprchlíky (International Refugees Organisation, IRO) požádala o vrácení Hrabarových dokumentů, umožňujících mu dosud vykonávanou činnost.

Doklady shromážděné v Hrabarově kanceláři v Esslingenu zůstaly od jeho odjezdu do Polska nedotčeny. Teprve v polovině září 1948 přišel příkaz z hlavního zastoupení Polského červeného kříže ve Spenge, který nařizoval zapečetit spisy v Hrabarově kanceláři. O dva měsíce později se dostavili úředníci s příkazem vrchního zástupce Polského červeného kříže v Německu, aby odstranili pečeti a zkontrolovali obsah skříní.

Dne 22. července odjel Hrabar se svým zástupcem na čtyři měsíce do Polska na konferenci. V tomto okamžiku se začaly dít věci, které dodnes nebyly plně vysvětleny.

Právě tyto dokumenty se dostaly do Archivu nových spisů ve Varšavě a jsou známy jako „Hrabarova skřín“.

Dne 3. prosince 1948 úřady rozhodly, že se má referát pro navrácení dětí zabývat vedením centrální kartotéky hledaných, nalezených a repatriovaných dětí, korespondencí s kanceláří Polského červeného kříže ve Varšavě a zastoupeními v Německu. To vše se mělo odbývat ve skladu o ploše 18 m². Na tak malém prostoru pracovalo u společných stolů pět lidí. V lednu 1949 se k nim připojil Wiktor Pietruszka, který se po příjezdu z Polska snažil urychlit proces navrácení dětí. Zároveň tehdy začalo vzájemné obviňování z nepořádku v dokumentaci, jejího sdílení např. s pracovníky britské zpravodajské služby Intelligence Service (IS), půjčování spisů ITS a IRO. Obvinění byla doprovázena

dopisy, prohlášeními a stížnostmi. Nepořádek lze vysvětlit skandálními podmínkami, v nichž musel polský tým pracovat, nebo běžnými osobními konflikty a ambicemi, přičemž celou situaci jistě ovlivnily i měnící se politické poměry. Ať už byly důvody těchto obvinění jakékoli, pátrání po zavlčených dětech bylo odsunuto do pozadí, jakkoli bylo cílem referátu pro navrácení dětí.

UKONČENÍ AKCE

Krátce po svém návratu napsal Pietruszka svým nadřízeným orgánům alarmujícími slovy: „[...] oddělení neplánuje žádnou činnost, nezabývá se problematikou germanizace, odsunu, evakuace a vyhlazování polských dětí, nemá aktuální zprávy o akcích, neprovádí, nekoriguje, neinstruuje ani nekontroluje činnost, neshromažďuje knihy, časopisy a dokumenty o akcích, nezabývá se středisky germanizace, odsunu, evakuace a vyhlazování polských dětí, nezabývá se trasami jejich odsunu ani nezpracovává získané zkušenosti“.³ Současně připomněl, že zajišťování dokumentů a práce v terénu byly ukončeny 1. srpna 1948 a že bez těchto dokumentů a terénního průzkumu není možné najít děti unesené nacisty.

Kampaň zaměřená na navrácení polských dětí byla ukončena v roce 1950. V srpnu britské úřady rozhodly, že polské děti žijící v německých adoptivních rodinách v britské okupační zóně v nich mají zůstat nebo mají být dány k adopci na Britských ostrovech. To, že se Hrabarovu týmu do té doby podařilo zjistit původ a jména a příjmení 6 500 polských dětí, bylo irelevantní. Současně se vyčerpávaly možnosti pro vyjednávání nebo nátlak a Polský červený kříž do konce srpna téhož roku uzavřel všechna svá zastoupení v Německu.

Po návratu z mise se Roman Hrabar usadil v Katovicích. Stal se z něj

3 KARPIŃSKA-MOREK, Ewelina: *Zbrodnie Lebensborn: Szafa Hrabara*, 22. 11. 2017 – viz <https://www.dw.com/pl/zbrodnie-lebensborn-szafa-hrabara/a-41476728> (citováno k 5. 5. 2023).

Nacističtí pohlaváři se rádi ukazovali s dětmi, jako např. Hans Frank, „vládce“ Generálního góvernementu (foto: Narodowe Archiwum Cyfrowe)

úspěšný advokát a rovněž konzultant hlavní komise a okresních komisí pro vyšetřování nacistických zločinů v Polsku, na něž se obracely rodiny unesených dětí s žádostmi o informace nebo o zahájení pátrání. Jeho knihy o hledání polských dětí určených k poněmčení⁴ jsou dodnes důležitým zdrojem informací jak o samotné germanizaci, tak i o pátrání po nich.

LODŽSKÉ PEKLO

Při psaní o zločinech „arizace dětí“ odebraných jejich příbuzným nelze opomenout Zajišťovací tábor Bezpečnostní policie pro polskou mládež v Lodži (Polen-Jugendverwahrlager

der Sicherheitspolizei in Litzmannstadt), běžně označovaný jako Kinder-KL Litzmannstadt nebo jako „tábor v ulici Przemysłowa“, který byl pro tento proces v okupované Polsku klíčový. Byly do něj umístovány děti odebrané rodičům, děti z dětských domovů nebo děti unesené během vysídlování, zejména ze zamojské oblasti. Tábor byl „zastávkou“ na cestě do převýchovných středisek. Bitím, zastrasováním a hladem tu byla vynucována poslušnost, učení se německému jazyku a zapominání na vlastní kořeny. Přijímal však i děti, které se po počátečním výběru ukázaly jako „málo árijské“ nebo příliš rezistentní proti germanizaci. Odhaduje se, že jím prošlo

2 000 až 3 000 dětí ve věku od 2 do 16 let, ale byli sem posíláni i kojenci. Nejméně dvě stovky z nich zemřely. V roce 1945 byli postaveni před soud „vychovatelé“ z tohoto „ústavu“ Edward August a Sydonia Bayerová. Oba byli odsouzeni k trestu smrti.

Poslední soudní proces týkající se tábora, založený pouze na nepřímých důkazech, probíhal v Lodži od 12. března 1972 do 2. dubna 1974. Genowefa Pehlová, která po válce pracovala v lodžských jeslích, byla obviněna mimo jiné z vraždy. „Podle obžaloby je podezřelá, že se v letech 1942–1944 v Lodži jako vedoucí trestního tábora pro polské děti podílela podle pokynů hitlerovských úřadů německého státu na vyhlazování polských

4 Např. HRABAR, Roman Zbigniew: *Hitlerowski rabunek dzieci polskich. Uprowadzenie i germanizowanie dzieci polskich w latach 1939–1945*. Wydawnictwo „Śląsk”, Katowice 1960; TÝŽ: *Jakim prawem?* Wydawnictwo „Śląsk”, Katowice 1962; TÝŽ: *„Lebensborn” czyli Źródło życia*. Wydawnictwo „Śląsk”, Katowice 1975; TÝŽ: *Janczarowie XX wieku*. Wyd. „Śląsk”, Katowice 1983.

5 OSSOWSKI, Artur: *Proces Eugenii Pol – oprawczyni i morderczyni polskich dzieci w obozie przy ul. Przemysłowej w Łodzi*. IPN, Łódź 2021, s. 2.

děti umístěných v tábore, zejména na bestiální vraždě vězeňkyň Urszuly Kaczmarkové a Danuty Jakubowské.⁶ Genowefa Pohlová byla odsouzena k 25 letům odnětí svobody. Počátkem devadesátých let byla propuštěna z věznic v městě Rawicz, zemřela v roce 2003 v Lodži.

Dětský tábor v Lodži se z kolektivní paměti Poláků vytratil překvapivě rychle. Možná proto, že děti, které ho přežily, dlouho nemluvily o tom, co se jim stalo. Stačí říct, že dřevěné baráky, v nichž byli malí vězni ubytováni, byly ještě v roce 1945 zbourány a že v šedesátých letech 20. století bylo na místě bývalého tábora postaveno sídliště. Po první práci popisující oběti tohoto místa, článku Marie Niemyské-Hessenové *Děti z „lágru“ v Lodži*, který vyšel v roce 1946,⁶ zavládlo na dlouhá léta ticho. Teprve v roce

1965 zahájil Wiesław Jażdżyński svou knihou *Zpráva z prázdného pole*⁷ několikaletou etapu obnovy paměti tábora v ulici Przemysłowa, jejímž vyvrcholením byl proces s Genowefou Pehlovou a odhalení pomníku Puklé srdce (Pomnik Martyrologii Dzieci tzw. Pękniętego Serca) v Lodži v roce 1971. O čtyři roky později vyšla historická monografie Jozefa Witkowského, bývalého vězně tohoto lágru, *Hitlerův koncentrační tábor pro nezletilé v Lodži*,⁸ která je dodnes základním kompendiem vědomostí o tomto tématu (a to i přes výhrady historiků v souvislosti s nejnovějšími poznatky). A teprve koncem května 2021 oznámil polský ministr kultury, národního dědictví a sportu Piotr Gliński vznik Muzea polských dětí – obětí totality (Muzeum Dzieci Polskich – ofiar totalitaryzmu) v Lodži.

VYŠETŘOVÁNÍ V ZAMOJSKÉ OBLASTI

Ačkoli byly polské děti unášeny z celého území Generálního gouvernementu, Velkopolska a Slezska, děti ze zamojské oblasti získaly po válce zvláštní postavení. Již v letech 1946–1947 vedl prokurátor Okresního soudu v Zamości z pověření Hlavní komise pro vyšetřování německých zločinů v Polsku trestní řízení „ve věci deportace dětí ze zamojské oblasti během německé okupace“. Spisy byly na konci 60. let předány Ústavu národní paměti – Komisi pro stíhání zločinů proti polskému národu v Lublinu. V červnu 2003 bylo rozhodnuto o obnovení vyšetřování, které bylo vedeno v druhé polovině čtyřicátých let minulého století. Případ se týká zločinu genocidy spáchaného německými okupačními silami během druhé

Snímek ze Zajišťovacího tábora Bezpečnostní policie pro polskou mládež v Lodži (foto: Wikimedia Commons)

6 NIEMYSKA-HESSENOWA, Maria: Dzieci z „Lagru“ w Łodzi. *Służba Społeczna*, 1946, č. 1, s. 79–85.

7 JAŹDŻYŃSKI, Wiesław: *Reportaż z pustego pola*. Wyd. Łódzkie, Łódz 1965.

8 WITKOWSKI, Jozef: *Hitlerowski obóz koncentracyjny dla małoletnich w Łodzi*. Ossolineum, Wrocław 1975.

Foto z výstavy sdružení Geraubte Kinder – vergessene Opfer, uspořádané v roce 2014 ve Freiburg (foto: ČTK / DPA / Rolf Haid)

světové války v Polsku, v zamojské oblasti, na civilním obyvatelstvu tehdy okupovaného území tak, že se němečtí úředníci v rámci německého plánu germanizace zamojské oblasti dopustili nelidských činů v podobě rozsáhlého násilného odebírání polských dětí jejich rodičům a jejich deportace, zčásti do Německa za účelem germanizace a zčásti do tranzitních táborů za účelem vyhlazení. Deportace, které probíhaly od listopadu 1942 do srpna 1943, se týkaly celkem 231 obcí a jejich obyvatel z okresů Biłgoraj, Hrubieszów, Tomaszów Lubelski a Zamość.

V roce 2006 byl spis doplněn o další shromážděné materiály, mimo jiné o abecední seznam obětí, který zahrnuje více než deset tisíc jmen. Sčítání bylo provedeno v roce 1988 také na základě záznamů ze čtyřicátých let 20. století, závěrů ověřovací komise Sdružení dětí obětí války v zamojské oblasti (Stowarzyszenie Dzieci Ofiar Wojny /1939–1945/ Ziemi Zamojskiej),

soupisů místních úřadů a policejních orgánů. Státní zástupce se proto rozhodl tento seznam prověřit, což v podstatě umožnilo nejen identifikovat žijící osoby, ale především je vyslechnout. Celkem bylo vyslechnuto 1 841 svědků a obětí, ale lublinské komisi se stále hlásí další pamětníci tragických událostí druhé světové války. Spis obsahuje i archivní výpovědi přibližně tisícovky osob. Vyšetřování má jednacím číslem S 62.2007.Zn a stále probíhá.

OBJEVOVÁNÍ HISTORIE

Až na přelomu 20. a 21. století se tragický osud polských dětí začal dostávat do povědomí Němců, a to zásluhou učitele dějepisu z Freiburgu v Bádensku-Württembersku Christophu Schwarze, který se o tomto zločinu dozvěděl náhodou. Schwarz, pobouřen těmito informacemi, zahájil soukromou „křížovou výpravu“, která se rychle změnila v systémovou akci.

Podařilo se mu zjistit řadu skutečností o činnosti několika nacistických středisek, do nichž byly deportovány polské děti, včetně toho v Achernu u Karlsruhe (kam byly mimo jiné posílány oběti deportací ze zamojské oblasti). Oslovil také dnes již dospělé osoby, které mu vyprávěly, co si pamatují z války, jak se dozvěděly o svém polském původu a zda se jim podařilo zjistit pravdu o své biologické rodině. Schwarz vystoupil z pasivní role chladného kronikáře referujícího o hrůzách války. Z hlubokého pocitu odpovědnosti se zasazoval o to, aby oběti nucené germanizace byly uznány za stejné oběti války jako vězni koncentračních táborů nebo nuceně nasazení dělníci.

V roce 2012 založil sdružení Ukradené děti – zapomenuté oběti (Geraubte Kinder – vergessene Opfer),⁹ jež si dalo za cíl nejen vyprávět sou-

Učitel dějepisu z Freiburgu Christoph Schwarz zahájil soukromou „křížovou výpravu“, která se rychle změnila v systémovou akci

časným Němcům jim zcela neznámý příběh, ale také získat jednorázové odškodné 20 tisíc eur pro oběti za utrpenou újmu, protože německá spolková vláda převedla Polsku na odškodnění všech obětí nacismu jednorázově 500 milionů marek vyplacených ve třech splátkách v letech 1992–1993.

Sdružení v letech 2013 a 2014 dvakrát předložilo Spolkovému sněmu petici týkající se polských dětí a nápravy jejich stížností. V roce 2013 německé ministerstvo financí ve své odpovědi na dopis sdružení přiznalo, že osud unesených dětí „postihl během válečných akcí mnoho rodin a byl výsledkem válečné strategie“, zároveň

9 Viz webová stránka www.geraubte.de (citováno k 5. 5. 2023).

však úředník, který odpověď formuloval, upřesnil, že „účelem nucené germanizace nebylo primárně vyhledat nebo zbavit jednotlivce svobody“.¹⁰

Dne 22. května 2014 němečtí poslanci rozhodli, že je třeba v tomto směru podniknout určité kroky. O několik měsíců později obdrželo sdružení od Spolkového sněmu dopis, v němž se uvádí, že se „bude hledat řešení na politické úrovni“.¹¹ Jako důležitý prvek kampaně morálního nátlaku na přijetí odpovědnosti zafungovala výstava připravená Christophem Schwarzem a putující celý rok po Německu. Jedním z jejích výsledků bylo, že v roce 2017 polský internetový portál Interia.pl a německá veřejnoprávní rozhlasová a televizní společnost určená pro vysílání do zahraničí Deutsche Welle zahájily první polsko-německé pátrání po unesených dětech.

Během společné akce Ukračené děti (Geraubte Kinder) novináři ve spolupráci s různými institucemi, archivy a nadacemi nejenže pátrali po obětech germanizace, ale také jim pomáhali dostat se k jejich příbuzným a provázeli je při odhalování jejich skutečné identity. Na redakci se obracely oběti germanizační politiky, ale také ti, kteří věděli o takových případech ve svých rodinách. Výsledkem těchto aktivit bylo nejen odhalení jednotlivých osudů, ale i jejich přiblížení širší veřejnosti. V roce 2018 se v Krakově konala první mezinárodní vědecká konference o únosech a germanizaci polských dětí za druhé světové války. Uspořádala ji krakovská pobočka Institutu národní

paměti a Středisko dokumentace exilu, vyhnání a přesídlení (Centrum Dokumentacji Zsyłek, Wypędzeń i Przesiedleń) Pedagogické univerzity v Krakově. Konference se zabývala specifiky únosů „rasově cenných dětí“ a trestnými činy spáchanými na dětech žen nuceně nasazených v třetí říši, ale představila i současný stav poznání o pátrání po těchto dětech, jejich repatriaci a soudních procesech.

V roce 2017 polský internetový portál Interia.pl a německá veřejnoprávní stanice Deutsche Welle zahájily první polsko-německé pátrání po unesených dětech

V témže roce správní soud v Kolíně nad Rýnem neshledal důvody pro to, aby nyní již dospělé oběti nacisty organizovaných únosů a násilné germanizace byly uznány za oběti války, což by podle německého práva automaticky znamenalo, že jim bude přiznáno odškodnění za utrpenou újmu. Soud se odvolal na pokyny německé vlády z roku 2011 ohledně pronásledování etnických a národnostních skupin, které nacisté považovali za „méněcenné“, a zdůraznil, že germanizované děti lze za takové považovat jen stěží... Odkázal také na zamítnutí, které oběti obdržely v roce 2013 od německého ministerstva financí. Úředníci v něm vysvětlili, že oběti únosu a nucené germanizace „nebyly pronásledovány kvůli svému chování nebo vlastnostem“.¹² V odůvodnění

svého rozhodnutí kolínský soud argumentoval tím, že nárok na odškodnění mají ti, kteří byli v době utrpené újmy německými občany nebo etnickými Němci, přičemž zjevně zcela ignoroval celou složitost právní situace vyplývající ze změny identity a falšování dokladů dětí unesených za účelem germanizace. Současně zdůraznil, že není instancí, která by byla oprávněna přidávat další kategorie obětí k těm, které již nárok na odškodnění mají. A to jsou podle vládních směrnic osoby pronásledované nacisty kvůli „svému sociálnímu nebo individuálnímu jednání nebo kvůli zvláštním osobním vlastnostem (např. mentálnímu postižení)“.¹³ Podle soudu unesené a násilně poněmčené děti do této skupiny nepatří.

OBĚTI, KTERÉ NEJSOU OBĚTI

Pro obnovení této historie v polské paměti a v široké veřejnosti byla velmi důležitá práce novinářů. V roce 2017 vyšla kniha *Hnědá ukolébavka* Anny Malinowské,¹⁴ která žije a pracuje ve Slezsku. O dva roky později byla vydána kniha *Teď jste Němci*¹⁵, která je jakýmsi shrnutím kampaně vedené polskými a německými novináři z Interia.pl a Deutsche Welle. Ewelina Karpinska-Morek, jedna z jejích spoluautorek, pak vydala samostatně vlastní knihu s názvem *Soszka. Válka není pro děti iluzí*¹⁶.

Pod vlivem knihy *Teď jste Němci* zaslal poslanec Boguslaw Sonik v roce 2019 polskému ministrovi zahraničních věcí svou interpelaci. V ní se mimo jiné zajímal o snahu

10 SIERADZKA, Monika: *Zrabowane dzieci. Wspólna akcja DW i Interii*, 31. 12. 2017 – viz <https://www.dw.com/pl/zrabowane-dzieci-wsp%C3%B3lna-akcja-dw-i-interii/a-41983731> (citováno k 5. 5. 2023).

11 CÖLLEN, Barbara: *Zgermanizowane dzieci. Najwięcej było z Polski*, 30. 11. 2014 – viz <https://www.dw.com/pl/zgermanizowane-dzieci-najwi%C4%99cej-by%C5%82o-z-polski/a-18095924> (citováno k 5. 5. 2023).

12 *Bez odszkodowań dla dzieci porwanych przez III Rzeszę*, 22. 7. 2018 – viz <https://www.rp.pl/ubezpieczenia-i-odszkodowania/art1837091-bez-odszkodowan-dla-dzieci-porwanych-przez-iii-rzesze> (citováno k 5. 5. 2023).

13 Tamtéž.

14 MALINOWSKA, Anna: *Brunatna kotłyszanka. Historie wprowadzonych dzieci*. Agora, Warszawa 2017.

15 KARPIŃSKA-MOREK, Ewelina – WAŚ-TURECKA, Agnieszka – SIERADZKA, Monika – WRÓBLEWSKI, Artur – MAJTA, Tomasz – DRZONIEK, Michał: *Teraz jesteście Niemcami. Wstrząsające losy zrabowanych polskich dzieci. Teraz jesteście Niemcami*. Wydawnictwo M, Kraków 2018.

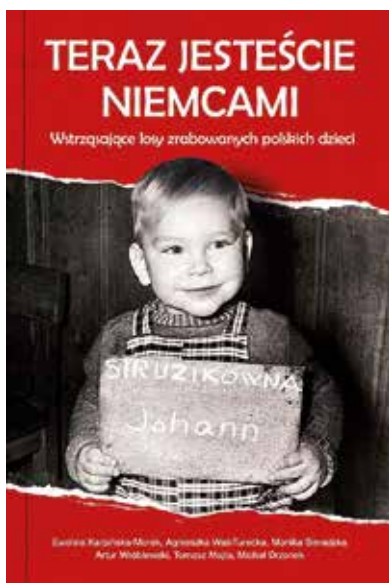
16 KARPIŃSKA-MOREK, Ewelina: *Soszka. Wojna się dzieciom nie przywidziała*. Wydawnictwo M, Kraków 2020.

zdokumentovat osudy unesených dětí a o dlouholeté pokusy o jejich nalezení a poukázal na historický a politický paradox: únos a germanizace dětí byly Valným shromážděním OSN uznány za zločin genocidy a zločin proti lidskosti, ale unesené děti nemají status obětí druhé světové války.

Ministerstvo zahraničních věcí (MZV) na tuto interpelaci reagovalo počátkem roku 2020 takto: „[...] podle názoru Ministerstva zahraničních věcí se Vaše interpelace týká mimořádně důležitého tématu, které je třeba ještě řádně zdokumentovat na základě výzkumu historiků. Tento trestný čin není veřejnosti dostatečně znám, a proto je velmi legitimní a potřebné, že jste na tuto problematiku upozornil. Dosaďadlné úsilí o popsání tohoto zločinu, a především o zvýšení povědomí o něm mezi národy světa by mělo pokračovat s využitím různých médií.“¹⁷ Klíčová v této odpovědi, v níž MZV stručně shrnuje současný stav poznání a uvádí seznam publikací na toto téma, je závěrečná věta: „V otázce práce na jejich uznání za oběti druhé světové války se Ministerstvo zahraničních věcí obrátilo na Úřad pro válečné veterány a oběti útlatku.“¹⁸

Dodnes se však status dětí unesených nacisty nezměnil. Ti, kteří svůj příběh znají nebo se ho dozvěděli jako dospělí až po letech, se potýkají s velkým traumatem zejména proto, že někteří se pravdu o svých biologických rodičích nikdy nedozví. Nikdo neví, kolik je těch, kteří svoji skutečnou identitu neznají, protože jakákoli stopa po jejich polském původu byla důkladně vymazána. Může se také stát, že ani po nalezení polské rodiny se pocit spřízněnosti nedostaví a navzdory poznání pravdy, často velmi dramatické, budou cítit polské děti vychované v německé rodině, dnes již v pokročilém věku, silnější

Obálka knihy *Teď jste Němci* (repro: PaD)

pouto ke svým německým „Muttis“ než ke svým polským sourozencům.

Polské děti unesené za účelem germanizace nejsou jen obžalobou zločinného nacistického systému, ale také polského státu, který z politických důvodů vzdal boj za ně a za jejich práva. Ve vztazích s Německou demokratickou republikou nebyla tato otázka nastolena vůbec, s odůvodněním, že němečtí komunisté nejsou odpovědní za německý nacismus, a proto jsou všichni občané komunistického státu této odpovědnosti za zločiny zbaveni. Ve vztazích se Spolkovou republikou Německo pak bylo větším problémem uznání nově ustavené hranice mezi Odrou a Nisou.

Dnes, téměř osmdesát let po skončení druhé světové války, se zdá, že zločinný projekt „arizace dětí“,

v němž bylo klíčové zbavit je identity a vytvořit z nich nové nacistické občany, připravené celým srdcem, duší a tělem sloužit své nové vlasti, třetí říši, bledne ve srovnání se zločiny genocidy a peklem táborů smrti. V úřednickém newspeaku, v němž oběti nucené germanizace nebyly pronásledovány, protože nebyly posílány do vyhlazovacích táborů nebo do příkopů, nad nimiž stáli mučitelé z Einsatzgruppen, nejde o nic jiného než o cynický postoj k bolesti, utrpení, osamělosti a vykořenění. O nedbalosti lze hovořit i v souvislosti s polským státem, pro který se politické otázky staly důležitějšími než příkoří způsobené těm nejmenším. Nejmladším z nich, pokud ještě žijí a pokud se jim podařilo odhalit pravdu o svém původu, táhne dnes na devadesátku. Jsou svědky dějin s výčtkami svědomí, pokud lze takovou kategorii u státu vůbec použít. Nyní je poslední chvíle, kdy mohou historikům vyprávět, co se jim stalo, aby se s jejich traumaty seznámili terapeuti a aby státní zástupci získali důležitou svědeckou výpověď. Otázkou však je, zda jim chceme naslouchat, a především zda se chceme poučit z jejich krutého osudu.¹⁹

KATARZYNA KACZOROWSKA (1967), polská novinářka působící v deníku *Gazeta Wrocławská*, je autorkou řady reportáží o historii Polska 20. století. Napsala knihy

80 milionów. Historia prawdziwa (Wydawnictwo Muza, Warszawa 2011) o hnutí Solidarity či biografii polské divadelní a filmové herečky *Emilia Krakowska. Aktorka* (Wydawnictwo Muza, Warszawa 2018).

17 Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Odpowiedź na interpelację nr 879 w sprawie losów tzw. zrabowanych dzieci (ofiar germanizacji) w czasie II wojny światowej. Odpowiadający: sekretarz stanu w Ministerstwie Spraw Zagranicznych Piotr Wawrzyk, Warszawa, 16. 1. 2020 - viz <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/InterpelacjaIResc.xsp?key=BLCJWT> (citováno k 5. 5. 2023).

18 Tamtéž.

19 Tuto studii přeložil z polštiny Jarosław Radimersky.